

*Szemerédi Eszter**

Az alsómocsoládi Rigac értékelése a képességszemléletű helyi gazdaság- fejlesztés modellje alapján

Jelen tanulmány a helyi gazdaságfejlesztés képességszemléletből kiinduló megközelítést alapul véve és a perifériák fejlődési potenciáljának új értelmezéséből kiindulva a forgatható utalvány, más néven helyi pénz bevezetésében rejlő lehetőségeket kísérel meg felvázolni és gyakorlati hasznát egy magyar példán keresztül bemutatni. Vajon egy ma elmaradottnak tekintett térségben, településen egy olyan fejlesztési modell, amely a konvencionális fejlesztési gondolkodástól elszakadva nem az eszközökre, hanem a képességek kiterjesztésére, a helyi közösség képessé tételére koncentrálna, sikeresebb lehet-e a hagyományos modelleknél? Hogyan alkalmazhatják ezt a módszert helyi közösségek? Milyen hatása lehet a helyi pénz modell megjelenésének a helyi közösségekben?

A feltett kérdésekre adott válaszokhoz vezető út első lépése az alkotóelemek bemutatása, így ebben a felvezetőben a helyi gazdaságfejlesztéssel kapcsolatos koncepciókat veszem sorra, külön kiemelve a képességszemléletből kiinduló helyi gazdaságfejlesztést. Ehhez Mezei (2006) összefoglaló tanulmánya szolgált kiindulópontként, amelyben áttekinti a helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározásait és elhelyezi azt a fejlesztési fogalmak rendszerében.

A fejlesztés fogalma alatt szigorú értelemben minőségi javulást eredményező beavatkozást értünk (Mezei, 2006). Puljiz (2004) a helyi gazdaságfejlesztést a tágabb helyi fejlesztés részeként értelmezi, míg Péteri (2001) és Finta (2004) értelmezésében a terület- és településfejlesztés részét képezi (idézi Mezei, 2006). A céljait tekintve egyes kutatók a gazdasági fejlődésre, mások a gazdasági és nem gazdasági tényezők együttes befolyásolására helyezik a hangsúlyt (Wilson, 1995, idézi Mezei, 2006). Bennett és Krebs (1991) vagy Faragó (1991) a munkahelyteremtést tekintik az elsődleges céljának (idézi Mezei, 2006). Puljiz (2004) megfogalmazásában a helyi gazdaságfejlesztés fő feladata a vállalkozásfejlesztés, amely aztán magával vonja a foglalkoztatás bővülését és az életminőség javulását (idézi

* Szemerédi Eszter PhD hallgató, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. A kézirat lektorai az anonim bírálati folyamat során Gébert Judit és Varga József voltak.

Mezei, 2006). Mezei (2006) kifejti, hogy a célrendszer időben is változott, és megjelent a település versenyképességének, valamint a külső gazdaságosság biztosításának követelménye.

A főáramú definíciók a helyben élők jólétének javítását/javulását helyezik a középpontba, célpontjukként a perifériára szorult, hátrányos helyzetű térségek (járások, települések) szolgálnak. Gébert és szerzőtársai (2016) szerint azonban arra, hogy pontosan mi értendő a jólét alatt, ezen elméletek nem adnak egyértelmű meghatározást. Például a versenyképesség javítása, az innovációs képesség fokozása és ezek, valamint a jólét között *„egyértelmű kapcsolatot feltételeznek: az eszközök javulása automatikusan a jólét növekedésével jár”* (Gébert et al., 2016, 25. o.). Gébert és szerzőtársai (2016) tanulmányukban a képességszemlélet jóllétértelmezéséből kiindulva próbálják a helyi gazdaságfejlesztést körvonalazni. A főáramú megközelítésekkel szemben a képességszemléletre alapozott helyi gazdaságfejlesztés modellje a jólét helyett az anyagi javakon túlmutató jóllétet helyezi a középpontba. A jóllét kifejezés sokkal tágabb értelmű, mint a jólét, amelyet a jövedelem, a vagyon, az alapvető javak alapján számszerűsítenek (Gébert, 2012). A jóllét szemben a jóléttel az életminőségünket befolyásoló anyagi, fizikai, társadalmi, környezeti és egészséggel kapcsolatos aspektusokat is tartalmazza.

A képességszemléletet Amarta Sen dolgozta ki, két központi fogalma a képesség és a tevékenység/állapot. *„A tevékenység/állapot egy személy helyzetének a részletét reprezentálja – pontosabban azokat a különböző tevékenységeket, amelyeket sikerül végrehajtania, vagy amely állapotokat sikerül elérnie az élete során”* (Sen, 1993, 31. o., idézi Gébert, 2017, 22. o.). *„A képességek jelentik az összes elérhető alternatív életmódot, amelyet egy személy folytathat; vagyis egy személy képességei megmutatják, hogy ténylegesen mit tud megtenni, illetve mivé tud válni”* (Gébert et al., 2016, 26. o.).

„A képességszemléletben a jóllétet az a képesség halmaz határozza meg, amely lehetővé teszi az egyén számára, hogy elérje a számára kívánatos tevékenységet/létállapotot. A fejlesztési folyamat célja tulajdonképpen a »képességek kiterjesztése«, vagyis hogy minél több értékes lehetőség közül választhassanak a közösség tagjai.” (Gébert et al., 2016, 26. o.)

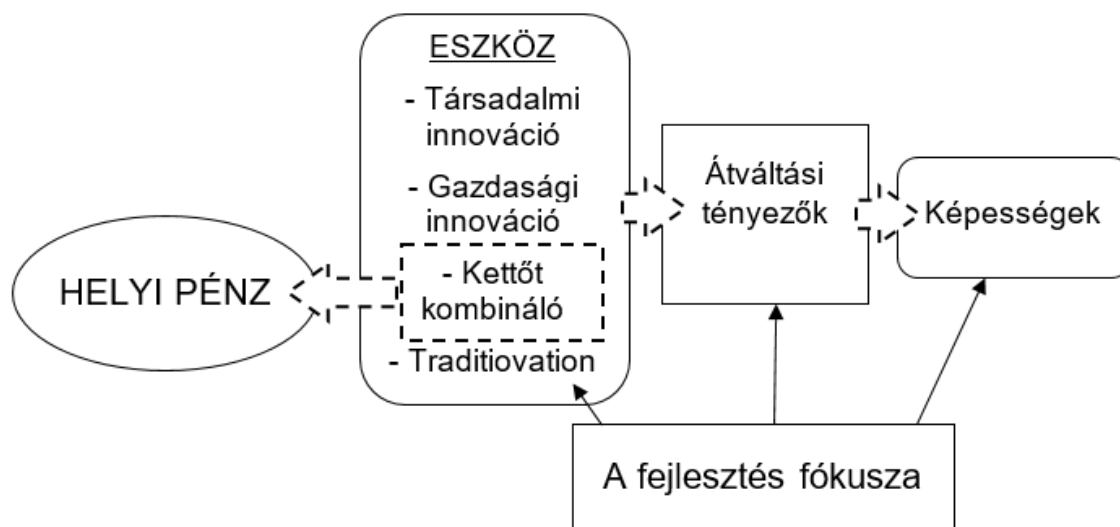
A szemlélet egyik legfontosabb üzenetének a szerzők azt tartják, hogy *„az emberek aktív cselekvők, tehát nem tekinthetünk rájuk csak úgy, mint a fejlesztések passzív befogadóira”* (Gébert et al., 2016, 26. o.). A képességszemlélet az eszközök helyett azok használatára fókuszál. *„Az eszközök és erőforrások megléte önmagában nem biztosítja, hogy azokkal az emberek el is éri a kívánt létállapotot.”* (Gébert et al., 2016, 33. o.). G. Fekete Éva (2005, 46. o.) kiemeli, hogy

szükséges „*a szereplők motiválása és felkészítése arra, hogyan éljenek ezekkel az eszközökkel és hogyan tudják felelősen önmaguk generálni a változásokhoz vezető folyamatokat*”. Gébert et al. (2016) éppen ezért hangsúlyozzák a szakértői és helyi tudás együttes alkalmazását a fejlesztések során.

A helyi tudás fontosságát hangsúlyozza G. Fekete Éva (2005) is, és kiemeli, hogy a posztmodern értékek uralkodóvá válásával a „*nem mainstream tudásrendszerek*” (Bankhardt et al., 2016, 19. o.), mint például a helyi hagyományos ökológiai tudás, felértékelődnek. Azon elemek, amelyek korábban egy térségnek „*a fejlődés fő áramából való kimaradása miatt*” (G. Fekete, 2005, 45. o.) alakultak ki napjainkban értékévé, a fejlődési potenciál tényezőivé transzformálódnak. Az olyan elemek, mint a nagyobb mértékben fennmaradt szomszéd-sági kapcsolatok vagy a szomszédok egymás általi segítése (kaláka) a forrásává és sikertényezőjévé válhatnak a helyi kezdeményezésű fejlesztéseknek. Ezek a szoros kapcsolatok „*nagyobb szerepet kapnak az információk és innovációk terjedésében*” (G. Fekete, 2005, 45. o.).

A fejlesztéspolitika fő áramából kimaradó, kevésbé fejlett vidéki térségek innovációs befogadóképességét elemzi Szörényiné Kukorelli Irén egy 2015-ben megjelent tanulmányában. Célja, hogy a vidéki (a szakirodalomban és a politikában legtöbbször periféria jelzővel ellátott) területeken megjelenő innovációk különböző típusait felismerjék és megértsék. A tanulmány eredményeit felhasználva azonosítottam, hogy a helyi pénz a vidéki térségekben megjelenő innovációk mely típusába sorolható. Szörényiné (2015, 101. o.) értelmezésében a „*rurális innováció a vidék lényegi jellemzőiből ered, a természetközelségből, a táj és gazdaság szimbiózisából, és a rurális társadalmi közeg sajátosságaiból, oly módon, hogy mindez a vidék számára értékkeremtéssel jár*”. A tanulmány a vidéki térségben megjelenő innovációk két típusát azonosítja: a vidéken a közösségen belül születő, illetve a vidékre behatoló innovációk csoportját. További osztályozási szempontként szolgál, hogy az adott innováció célját és eredményét tekintve társadalmi, gazdasági, a kettőt kombináló vagy a tradíción alapuló speciális innovációtípusba tartozott-e. A rurális gazdaság területén bevezetett innovációkat a gazdasági innováció típusába sorolja, ezek egy adott személy vagy közösség jövedelemtermelő képességét szélesítik, így a személy vagy személyek csoportja képessé válik arra, hogy szükségleteit magasabb szinten elégítse ki. A társadalmi innováció célja az, „*hogy a társadalom bevonásának újszerű formáival, új munkaerő-piaci integrációs folyamatok elindításával a munkát keresők helyzetén javítson*” (Borzaga–Defourny, 2004, idézi Szörényiné, 2015, 104. o.).

Véleményem szerint a társadalmi és gazdasági innovációt kombináló kategóriába tartozóként értelmezhetők a pénzforgalmat kiváltó szívességbankok, illetve a helyi pénz kezdeményezések. Az elméletek összekapcsolódását az 1. ábra mutatja.

1. ábra A helyi pénz elhelyezése a képességszemléletre alapozott helyi gazdaságfejlesztés modelljében (Gébert et al., 2016 és Szörényiné, 2015 alapján saját szerkesztés)

Fontos megemlíteni az előzőekben nem tárgyalt átváltási tényező fogalmát. Azt, „*hogyan egy egyén milyen mértékben tudja a rendelkezésére álló eszközöket értékes cselekvésekké és létállapotokká konvertálni, különböző átváltási tényezők befolyásolják*” (Robeyns, 2006; Sen, 1995, 1999, idézi Gébert et al., 2016, 27. o.). Átváltási tényezőként jelenhet meg a tudáshiány, a tényleges lakossági bevonás hiánya, az előítéletek stb. Számos vidéki innovációt a helyi önkormányzat kezdeményez és valósít meg, de ezeket egy alulról építkező konzultációs folyamat kell(ene), hogy kísérje (Reisinger, 2016). Ily módon nézőpontom szerint az eredményességet hátrányosan befolyásoló átváltási tényezők megelőzhetők vagy orvosolhatók.

A helyi pénz elhelyezése a képességszemléletre alapozott helyi gazdaságfejlesztés modelljében

A helyi pénz egy közgazdasági pénzhelyettesítő eszköz, jogilag forgatható utalvány, amely az utalványkibocsátóval szembeni pénzkövetelést megtestesítő bankjegynek minősülő, átruházható és többször felhasználható, papíralapú fizetési eszköz; áruk vagy szolgáltatások ellenértékének a kiegyenlítésére szolgál (2013. évi CCXXXVII. törvény). Egy olyan pénzügyi jellegű intézkedésnek tekinthető, amely

a helyi és térségi gazdaságfejlesztést segíti elő. Bevezetésének hátterében Varga (2016) alapján döntően az alábbi motivációs tényezők állnak: az erőforrások térségben maradásának elősegítése; helyi kereskedelmi és termelő egységek forgalmának növelése; munkahelyteremtés, foglalkoztatás javulása; jövedelem helyben tartása; társadalmi tőke építése, erősítése; helyi munka- és tudásmegosztás kialakítása; helyi közösségi identitástudat erősítése; megelégedettség növelése.

A helyi pénzrendszerek létrehozása mindig valamilyen válsághelyzet megoldásához kapcsolódik (Varga, 2016). A válsághelyzet alatt olyan élethelyzetet értek, amelyben a közösség tagjai erőforrás- és lehetőségihányban szenvednek, így a számukra kívánatos állapotot nem képesek elérni. Válsághelyzet volt például a két világháború közötti gazdasági világválság, ebben az időszakban a szükségpénzek a válság negatív hatásainak helyi ellensúlyozását szolgálták. A LETS (local exchange trading system) rendszerek és az időalapú helyi pénzek a társadalom perifériájára szorult csoportok számára nyújtanak alternatív lehetőséget szükségleteik fedezéséhez, emellett megoldást adhatnak az alulfoglalkoztatottsággal küzdő települések problémáira is.

A vidéki munkanélküliség témaköréhez kötődik G. Fekete Éva (2015) *A vidéki munkanélküliség tömegessé válásától az új foglalkoztatási modellekig – Tizenöt év foglalkoztatási tárgyú kutatásai* címet viselő tanulmánykötete, amelyben kitér arra, hogy a munkanélküliség kezelésére a közfoglalkoztatás csak átmeneti megoldást nyújthat. Olyan alternatívák irányába történő elmozdulást javasol, mint a társadalmi és közösségi vállalkozások. Példaként hozza fel a magyarországi gyakorlatban is megtalálható szociális földprogramokat, a pénzforgalmat kiváltó szívességbankokat, helyi pénzeket és kalákát. Az általa javasolt paradigmaváltás lényege a munkahely-központúságból a munka- és jövedelemközpontúság felé fordulás (G. Fekete, 2015).

A képességszemléletből kiinduló helyi gazdaságfejlesztés modelljébe beillesztve a helyi pénz a munka- és jövedelemközpontúság felé fordulást segítő eszköz, a fejlesztés végső célja azonban nem a kialakítása. A képességszemlélet a jövedelemre egy eszközként tekint, amellyel a kívánatos állapot elérhető. Abban az esetben, ha az adott településen nem áll rendelkezésre elegendő készpénzmenyiség vagy alacsony az egy főre jutó jövedelem, a lakosság képességeinek köre helyi pénz bevezetésével bővíthető. A képesség, aminek bővítését szolgálhatja a helyi pénz, lehet például a jobb minőségű élelmiszerekhez való hozzájutás lehetősége vagy a családok önfenntartásának a képessége. Egy hátrányos helyzetű település esetében

értékes cselekvéssé válik az egyén saját tudásának és munkaerejének a felhasználása, értékes állapot pedig például az alapvető élelmiszerek rendelkezésre állásával megfelelően tápláltnak lenni, vagy egyes korábban nem hozzáférhető szolgáltatások hozzáférhetővé válásával emberhez méltó körülmények között élni. Értékes állapot lehet maga az aktív részvétel a közösség életében, illetve a közösség általi megbecsültség is.

A helyi pénz alkalmazása során átváltási tényezőként jelenhet meg például a tudáshiány a helyi pénz rendszerének működéséről, akadályozhatja a részvételt a hátrányos társadalmi helyzetből fakadó szegénység. A legtöbb esetben az alulról jövő társadalmi innovációk az önkormányzathoz köthetők, ugyanakkor, ha nincs bizalom a polgármester irányába, az eszköz használata kérdéssé válhat, vagy akár szándékos akadályoztatás is jelentkezhet a lakosság részéről. Akadályként léphet fel az innováció alacsony befogadóképessége az adott közösség esetében és a nyitottság hiánya az újításokra. Különösen igaz ez a falusi társadalomra, amely *„zártabb, mint az úrbánus társadalom, ebből fakadóan bizalmatlanabb az újdonságok iránt”* (Uszkai, 2017, 131. o.).

Átváltási tényező a hátrányos helyzetű lakosság csendes belenyugvása, a „tanult tehetetlenség” is. *„Ebben az állapotban a motiváltság csökkenése, érzelmi instabilitás, passzív, demoralizáló viselkedés figyelhető meg”* (Peterson et al., 1993 idézi Juhász et al., 2015, 551. o.). Ahogyan G. Fekete (2001) kifejti, ebben az esetben jelentős energiák mozgósítása szükséges a *„hadrafoghatók, a helyi fejlesztési tevékenységekben aktív részvételt vállaló személyek felderítéséhez, hatékony cselekvésük szervezéséhez”* (G. Fekete, 2001, 50. o.). Rámutat ugyanakkor arra, hogy *„a legelmaradottabb, az intenzív elvándorlás miatt többszörösen kontraszelektált népességű térségben is óriási emberi tartalékok rejlenek. A lakosság egy része hajlandó tevélegesen bekapcsolódni a fejlesztési folyamatokba, sőt kész annak vezérlésére is. Ez az aktív mag közösségfejlesztési technikákkal hólabdaszerűen növelhető”* (G. Fekete, 2001, 50. o.). A falusi társadalmak zártságából kifolyólag a részvételi hajlandóság is alacsonyabb lehet egyrészt az eszköz kialakításában, másrészt annak használatában. Reisinger (2016) ugyanakkor azt állítja, *„hogyan a falusi társadalom tagjai jobban belelátnak az önkormányzat munkájába, a helyi politikai hatalom megtestesítői, döntéshozói (polgármester, képviselőtestület, maga az önkormányzat) is közelebb vannak az emberekhez, mint egy nagyobb városban. A hétköznapi életben is gyakrabban találkozhatnak a helyi politikával, fejlesztéssel a lakosok, ami által motiváltabbak lehetnek a mindennapi életüket érintő kérdésekbe való beleszólásra”* (Reisinger, 2016, 11. o.).

Az innováció befogadását segítheti egyrészt az oktatás (Uszkai, 2014), valamint a közösség tagjainak tényleges bevonása a folyamatba (Reisinger, 2016). A látszatbevonáson túlmenő közreműködés biztosítása a folyamatban, továbbá a széles körű közösségi egyeztetés a számukra értékes képességekről és állapotokról, kombinálva a megfelelő tájékoztatással és az adottságoknak megfelelő képesséssel segíthet megelőzni egyes átváltási tényezők megjelenését.

A helyi pénz alkalmazása számos pozitív hatást eredményezhet a „távoli/elzárt vidéki területeken” (ESPON, 2013). Egyrészt az együttműködés új formáit teszi lehetővé. Másrészről a tagok nemcsak egyéni képességeiket bővítik, hanem a közösség lehetőségeit is. A közösség képessége arra, hogy saját környezetét és jövőjét alakítsa, a helyi pénz rendszerén keresztül kibővül (Rauschmayer et al., 2018). Létrejön egy olyan intézmény, amely a társadalmi egyeztetés színhelyéül szolgálhat. A hagyományos gazdaság hatásait a közösségre mérsékelhetik oly módon, hogy saját szabályokat és normákat alkotnak a helyi pénz működését illetően. Az innováció keretként szolgálhat további innovációkhoz, a közreműködők véleményem szerint fogékonyabbá válnak más újítások iránt is. Egy település és járás hanyatlása ily módon megfékezhető; a társadalmi és gazdasági innovációk pedig elindíthatnak egy sajátos, vidékre jellemző fejlődési szakaszt, amely a lakosság számára a kívánt állapotba való eljutást eredményezi.

Magyarországon jelenleg öt helyi pénzrendszer működik, elsőként 2010-ben Sopronban vezették be a Soproni Kékfrankot. 2012-ben a Balatoni Koronát és a hajdúnánási Bocskai Koronát, 2013-ban az alsómocsoládi Rigacot hozták létre, majd 2015-ben a Tokaji Dukátot. A következő fejezetben a helyi pénz egy sajátos magyarországi példáját, a Rigacot elemzem, amelyet Alsómocsolád település önkormányzata vezetett be 2013-ban. A Rigac sajátosságát az adja, hogy a bevezetése egy széles társadalmi egyeztetésen alapuló, önkormányzati és civil együttműködés keretében létrehozott, több elemből álló komplex gazdaságfejlesztési program keretén belül történt. Társadalmi és gazdasági innovációt egyaránt magába foglal. Magyarországon a hajdúnánási Bocskai Korona hasonló módon a helyi önkormányzat, a helyi gazdasági szervezetek és a helyi közösség összefogása révén jött létre (Varga–Cseh, 2017). A következő fejezet az elméletek összekapcsolásával alkotott képességszemléltre alapozott helyi gazdaságfejlesztési modellbe illesztve mutatja be a Rigac bevezetésének folyamatát és értékeli ez alapján annak eredményességét.

A Rigac bevezetésének társadalmi, gazdasági háttere

Alsómocsolád Baranya megyében, a Hegyháti járásban elhelyezkedő, 274 fős lakónépességű aprófalunak számító település.¹ A Hegyháti Járás 25 településből áll, a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet alapján a komplex fejlesztési programba tartozó járások közé tartozik. A Hegyháti járás aprófalvas településszerkezettel rendelkezik, általános tendencia, hogy a járás településein a születések száma folyamatosan csökken. A települések közül 22 a 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet alapján a társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett települések közé tartozik.

Alsómocsolád a járások átlagához képest kedvezőbb mutatókkal bír, nem tartozik a társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett települések közé. Népesége 1938-ban volt a csúcson,² azóta – bár a vándorlási egyenleg pozitív – a természetes fogyás következtében a népességszám folyamatosan csökken.

A településen évtizedes folyamatok, a tartós munkanélküliség és szegénység következtében a belső viszonyok torzultak és a lakosság jelentős része többdimenziós kirekesztettségben él. A 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet alapján a település nem tartozik a jelentős munkanélküliséggel sújtott települések közé, ugyanakkor a munkanélküliség szintje az országos átlaghoz képest kedvezőtlen. A munkanélküliségi ráta 2017-ben 5,45% volt (KSH, 2017). A településen 2012-ben a mélyszegénységben élők a lakónépesség 10%-át adták (Alsómocsolád Község Helyi Esélyegyenlőségi Programja, 2013).

A korszerkezetből egy előregedő aprófalú jellemzői rajzolódnak ki. A településen az országos átlagnál jóval magasabb az öregedési mutató értéke, míg országos szinten 2017-ben 100 gyermekre 130 fő 65 éves vagy annál idősebb jutott, Alsómocsoládon ez az érték az átlag háromszorosa volt. 2017-ben lakónépességének 31%-a volt 65 éves vagy annál idősebb, a 14 évesnél fiatalabb népesség a lakosság mindössze 9%-át tette ki (KSH, 2017).

A településen korlátozottak a jövedelemszerzési lehetőségek, a fő foglalkoztatók az Alsómocsolád közigazgatási területén működő 4 nagyvállalat: a Sertáp Kft., a Hegyháti Gabona Kft., a Pick Szeged Zrt. Alsómocsoládi Gyáregysége, valamint a Baranya Téglakft. (Alsómocsolád Község Helyi Esélyegyenlőségi Programja, 2013). A településen 2017-ben a regisztrált vállalkozások száma 46 db volt.

¹ <http://www.terport.hu/telepulesek/telepulestipusok> (megtekintés dátuma: 2019.09.01.)

² Alsómocsolád Község Településfejlesztési Konceptiója, 2013
<https://govalsomocsolad.files.wordpress.com/2017/01/alsc3b3mocsolc3a1d-konceptic3b3-elfogadott.pdf> (Letöltés dátuma: 2019.09.10.)

Az egyéni vállalkozók száma 5, a regisztrált őstermelők száma 8 fő volt. A személyi jövedelemadó alapot képező jövedelemmel rendelkezők 2017-ben az állandó lakosság 46,37%-át tették ki (KSH, 2017).

Az alapvető szolgáltatások nehezen elérhetők, az ott élőknek közlekedési elzártságot kell elszenvedniük. A népesség körében a mobilitási hajlam lecsökkent és izoláció figyelhető meg a rossz közlekedési viszonyok miatt. Korlátozott a hozzáférés a közszolgáltatásokhoz is, nagyrészt a szomszédos Mágocs településen érhető el („Magunk Kenyerén”, 2016). Mindezek mellett a humán erőforrás alacsony képzettsége figyelhető meg. Népszámlálási adatok alapján a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az aktív korúakon belül 29,9% volt.

A település központjában 1 kiskereskedelmi üzlet és 1 vendéglátóhely működik. Ebből is látható, hogy a település helyi gazdasági potenciálja fokozatosan csökken, a népesség lehetőségei a jó minőségű élelmiszer vásárlására korlátozottak. A 2011-es népszámlálás adatai alapján a lakásállomány 75%-a volt lakott. Új lakást 2012 óta nem építettek a településen. Alsómocsoládon, a faluszélen *„a településtől fizikailag is elkülönülve, található egy 16 lakóingatlanból és 35 ott élő lakosból álló szegregátum. Közülük a legtöbben 30 és 65 év közöttiek. Többségük munkanélküli vagy segélyezett”* (Alsómocsolád Község Helyi Esélyegyenlőségi Programja, 2013, 22. o.).

Az elöregedésből és a munkanélküliségből, valamint az azzal együtt járó alacsony életszínvonalból következően *„nagy teher nehezedik a szociális ellátórendszerre”* (Alsómocsolád Község Helyi Esélyegyenlőségi Programja, 2013, 5. o.). Az önkormányzat arra törekszik, hogy közösségi válaszok szülessenek a felmerülő mélyszegénységi problémákra és a tartós munkanélküliségre, ezért 2013-ban elindította a „Magunk Kenyerén” elnevezést viselő Helyi Gazdaságfejlesztési Programot, melynek keretén belül szakemberek bevonásával fejlesztették a lakosság gazdálkodói tevékenységét, valamint bevezették saját forgatható utalványukat, a „Rigac”-ot. A gazdaságfejlesztés során a helyi értékek megőrzésére, azok hasznosítására fókuszáltak, mindezt egy olyan eszközrendszerrel hajtották végre, amelynek alapját a szociális és közösségi munka, valamint a lakosság aktív részvételén alapuló tervezés adta („Magunk Kenyerén”, 2016).

A Rigac a képességszemléletre alapozott helyi gazdaságfejlesztés modelljében

Az Alsómocsolád Község Önkormányzata 2013. május 1-jén a „Magunk kenyerén” helyi gazdaságfejlesztési program keretében 7,5 millió forint értékben bocsátott ki Rigacot. Kibocsátásának feltételeiről a 2013. évi CCXXXV. törvény az egyes fizetési szolgáltatókról rendel-

kezik. Kibocsátója és forgalmazója a Mocsoládi Cognitív Mentor Közhasznú Nonprofit Kft. („Magunk Kenyerén”, 2016).

A helyi fizetőeszközzel kizárólag Alsómocsolád közigazgatási területén lehet fizetni különböző helyi szolgáltatásokért, helyi termékekért. Fő célja a helyi identitás erősítése mellett a közösség számára plusz források biztosítása. Közösségi tervezésen alapul, ebből kifolyólag az önkormányzat a helyi pénz helyett a közösségi pénz kifejezést használja a Rigacra. A gyártást az egyes értékpapírok előállításának, kezelésének és fizikai megsemmisítésének biztonsági szabályairól szóló 98/1995. (VIII.24.) Korm. rendelet 3.§-ában foglaltaknak megfelelően belföldön bejegyzett, engedéllyel rendelkező értékpapírnyomda végzi. 1 Rigac értéke 1 forint értéknek felel meg. Az önkormányzat a helyi fizetőeszköz kezelésére Elszámoló Központot működtet, emellett a Rigac a költségvetésének is részét képezi. Az Elszámoló Központon kívül váltóhelyeket is kialakított, ahol csak forint Rigacra, illetve a Rigac forintra történő átváltása történik. A Rigac forintra váltása esetén 20%-os kezelési költséget számítanak fel, ezzel is ösztönözve a lakosságot arra, hogy előnyben részesítse a Rigacot a forinttal szemben („Magunk Kenyerén”, 2016).

Az önkormányzat a lakosságot ösztönzi arra, hogy saját erőből igyekezzenek helyzetükön változtatni: *„amennyiben a helyiek tevékenyen részt vesznek saját életük jobbításában, elősegítik boldogulásukat, akkor ezt az önkormányzat a helyi pénzzel honorálja”* (Jacsó, 2013, 23. o.). Ehhez köthető például a házfelújítási programjuk, amelynek keretében az alsómocsoládiak *„a felújítási összeg 50%-ának erejéig, de maximum 200 000 Ft/Rigacig vissza nem térítendő támogatásban részesültek, továbbá a fennmaradó 50%-ra, de maximum 200 000 Ft-ra visszafizetendő kamatmentes kölcsönt kaptak”*.³ A helyi gazdaságfejlesztési program keretén belül például az állattartást élénkítő vagy a gyümölcsfák telepítését támogató programmal ösztönzik a helyi termékek előállítását is, amelyeket a helyi piacon vagy háztól Rigacért árusíthatnak („Magunk Kenyerén”, 2016). A program a szolgáltatásra vállalkozókat is segíti, egyrészt a szükséges munkaeszköz megvásárlásával, másrészt azzal, hogy a szolgáltatás nyújtásához szükséges képzettség megszerzésének költségeihez hozzájárul, segíti őket például a kistermelővé válásban. A hitelkeret, melyet Rigacban biztosítanak számukra, maximum 300 000 Ft nagyságú lehet („Magunk Kenyerén”, 2016).

³ Alsómocsolád Község Honlapja: Rigac. http://alsomocsolad.hu/new/?page_id=2549 (megtekintés dátuma: 2019.08.20.)

A Rigac bevezetésének folyamata és működése a képességszemléletre alapozott helyi gazdaságfejlesztés modelljébe illesztve a 2. ábrának megfelelően ábrázolható.

2. ábra A Rigac a képességszemléletre alapozott helyi gazdaságfejlesztés modelljébe ágyazva (Gébert et al., 2016 alapján saját szerk.)

A helyi önkormányzat a tudás- és bizalomhiányból fakadó átváltási tényezőket többféle eszközzel próbálta kiküszöbölni. Az egyik a közös gondolkodást, a lehetséges irányok közös kialakítását helyezte előtérbe, amely az egyéni és csoportpreferenciák becsatornázását jelentette a fejlesztési elképzelésekbe. A helyi pénz bevezetését megelőző féléves időszakban egyeztetésekre került sor több közigazdással, jogással, illetve közösségfejlesztővel is. A helyi pénz megtervezése egy közösségfejlesztési folyamat keretén belül a lakosság bevonásával zajlott („Magunk Kenyerén”, 2016).

A település polgármesterével, Dicső Lászlóval készült interjú alapján a lakosság bevonását célzó közösségi fórumokon a lakosság 30%-a vett részt. A névválasztásba, a pénz formájának, külalakjának a tervezésébe is bekapcsolódtak a helyiek, az interjú során Dicső László és Balogh Anikó 80%-os részvételi arányról számoltak be. A tervezési folyamat teljes időtartama alatt a minden háztartásba ingyenesen eljuttatott helyi Hírlevélben tájékoztatták azokat a lakosokat, akik a közös fórumokon és a helyi pénz tervezésében aktívan nem vettek részt („Magunk Kenyerén”, 2016).

A másik eszköz pedig az anyagi motivációra épült, kezdetben kedvezményrendszerrel ösztönözték az embereket a Rigac használatára, ahogyan azt a Tokaji Dukát helyi pénz esetében is tervezték (Varga et al., 2016). A Rigacot egy közösségi rendezvény alkalmával vezették be, amely során valamennyi Alsómocsoládon bejelentett lakóhellyel rendelkező polgár „alanyi jogon” térítésmentesen kapott

a fizetőeszközből. Ezt a rendezvényen levásárolhatták helyben előállított termékekre, gyakorlatban is megtapasztalva a Rigac vásárlóerejét („Magunk Kenyerén”, 2016).

A Rigac felhasználásának körét a jogi szabályozás bizonyos mértékig korlátozza. Egyrészt a helyi pénz kibocsátására, másrészt a helyi adó fizetésére vonatkozó szabályozás az, amely a lehetőségeiket behatárolja. A gyakorlatban ezt úgy küszöbölik ki, hogy az önkormányzatnak végzett alkalmi munkák fizetségét a munkavállalók forintban kapják meg, amit aztán kötelesek az Elszámoló Központban átváltani Rigacra. Az Elszámoló Központ ebben az esetben 1:1 arányban váltja át a helyi pénzt. A helyi adók és az önkormányzati szolgáltatások Rigacban történő teljesítése is ezen elv alapján működik.

A helyi pénz intézménye eszközként szolgálhat lokális szinten a „pénzügyi kirekesztés” elleni küzdelemben, oly módon, hogy hitelhez juthatnak Rigacban olyan egyének, csoportok vagy vállalkozások, amelyek a hagyományos piaci alapon működő intézményektől nem kapnának forrást (Jonas-Fuller, 2003, idézi Mészáros, 2010). A helyi pénzen alapuló mikrofinanszírozás olyan képességeket tesz elérhetővé a hátrányos helyzetű települések lakói számára, mint például „*az integrálódás, a család önfenntartásának a képessége, autonómia, magabiztosság*” stb. (Gébert 2014, 12. o.). A program ezen elemének elérhetőségét és használatát befolyásolhatják olyan tényezők, mint a pénzügyi ismeretek hiánya, ellenállás a helyiek részéről, a hátrányos helyzetűekkel szembeni előítéletek, a hitelhez jutás szabályozása, forráshiány stb. Ezen az önkormányzat képzési programok és lakossági fórumok segítségével enyhít.

A Rigac eredményességének értékelése

A Rigac mint innováció nem választható el a „Magunk Kenyerén” Helyi Gazdaságfejlesztési Programtól, így a Rigac eredményességét a helyi gazdaságfejlesztési program részeként értékeltem. Ehhez az önkormányzat által 2013-ban⁴ és 2017-ben⁵ készítettett kérdőíves

⁴ A 2013-as kérdőíves felmérésben 47-en vettek részt. A 47 válaszadó 36 háztartást képviselt. A kitöltők átlag életkora 47 év volt. 4 kitöltőnek nem volt 8 általános iskolai végzettsége (9%) és 8 kitöltőnek volt felsőfokú végzettsége (17%). Két válaszadó volt tanuló (4%), 10-en nyugdíjasok (21%), 6-an vállalkozók (13%), 13-an alkalmazottak (28%) voltak, 13-an vettek részt a Start programban (28%), 1 ember volt rokkantnyugdíjas (2%), 1 ember volt háztartásbeli (2%) és 1 ember külföldi (2%) (Almássy, 2013).

⁵ A 2017-es kérdőíves felmérésben 50 fő vett részt. A kitöltők átlagéletkora 46 év volt, 50%-uk 41 és 60 év közötti. Az érettségizettek és szakmunkásvizsgával rendelkezők aránya meghaladta a 60%-ot. A mintában 4 fő egyetemi, főiskolai

felmérések adatelemzésre és publikálásra rendelkezéseimre bocsátott, nem nyilvános adatbázisait és belső kutatási jelentéseit, valamint az általam 2019 szeptemberében készített mélyinterjú eredményeit használtam fel.

A strukturált mélyinterjút 2019. szeptember 23-án Alsómocsolád településen készítettem a település polgármesterével, Dicső Lászlóval és Balogh Anikóval, az Integrált Községi és Szolgáltató Tér vezetőjével. A mélyinterjú célja az volt, hogy a saját 2019-es, a helyi pénzt működtető települések lakosságának megkérdezésére irányuló, folyó kérdőíves kutatásomat kiegészítve mélyebb információhoz juthassak a Rigac működéséről. A következő alfejezetekben a Rigac bevezetésének folyamatát és működését értékelem a képesség-szemléletre alapozott helyi gazdaságfejlesztés modellje alapján.

A közösség bevonásának és az elfogadást akadályozó átváltási tényezők kiküszöbölésének sikeressége

Az Almássy Tamás által készült 2013-as kérdőíves felmérést a bevezetést követően folytatták le, így annak eredményeiből a bevezetési folyamat, a közösségi tervezés sikerességéről vonhatók le következtetések.

A felmérés alapján 2013-ban a megkérdezettek 66%-a érezte úgy, hogy a helyi pénz az alsómocsoládiaké, 34%-a érezte úgy, hogy az önkormányzaté, 3 fő pedig nem adott választ a kérdésre. A kérdésre adott válaszok megoszlásából következtetni lehet arra, hogy tényleges vagy látszatbevonás történt-e a bevezetés során, hiszen látszatbevonás esetén a megkérdezettek nem éreznék magukénak a helyi pénzt. A 2013-as kérdéssornak megfelelően a 2017-es felmérés is tartalmazta azt a kérdést, hogy „*Kié az alsómocsoládi Rigac?*” A folyamat sikerességét és a program folytonosságát jelzi, hogy 2017-ben már a megkérdezettek 78%-a válaszolta azt, hogy magáénak érzi a Rigacot.

A 2013-as felmérés eredményei alapján megállapítható, hogy a helyi pénz bevezetése és kialakítása során a társadalmi részvétel és a nyílt megvitatás sikeres volt. A 44 válaszadó több mint 50%-a támogató hozzáállást tanúsított a Rigaccal kapcsolatban, a Rigacot pozitívan értékelők minden kérdés esetében túlsúlyban voltak. A 2017-es kutatás eredményei alapján a Rigacot pozitívan értékelők száma a megkérdezettek körében növekedett. A „*Mennyire tetszik Önnek, hogy van a Rigac?*” kérdésre egy 1-től 6-ig terjedő skálán a válaszok

végzettséggel rendelkező lakos szerepelt. A megkérdezettek 66%-a alkalmazott volt, 18%-a nyugdíjas és mindössze egy megkérdezett volt munkanélküli (Alsómocsolád Község Önkormányzata, 2017).

átlagos értéke 5,12 volt. A megkérdezettek erre a kérdésre adták a legeggyöntetűbb választ, a válaszok szórása 1,24 volt. Az önértékelés és a köztámogatottság megítélése között sem mutatkozott nagy differencia. A közösség attitűdjére irányuló kérdés válaszai alapján 2013-ban a megkérdezettek véleménye szerint a falu lakosságának 58%-a állt támogatóan a bevezetett Rigachoz. A köztámogatottság 58%-os átlagértéke pedig összhangban állt az elfogadottságra irányuló saját válaszokkal (55%).

A Rigac révén bővült képességek köre

A „Magunk kenyere” Helyi Gazdaságfejlesztési Program keretén belül az önkormányzat a település lakossága számára támogatást biztosít hitel és juttatások formájában. A program résztvevői a támogatást Rigacban kapják kézhez. Az önkormányzat 2,5 millió forintnak megfelelő értékű Rigacot biztosított a mezőgazdasági programban részt vevő 21 család számára és 2,5 millió forintnak megfelelő értékű Rigacot a lakásfelújítási programban részt vevő 25 család számára. A vállalkozás- és szolgáltatásélénkítő programelem 1,2 millió forint értékű Rigacot biztosított 105 családnak („Magunk Kenyerén”, 2016). Az 1. táblázat a 2013–2015. évekre tartalmazza a Rigacban kifizetett támogatások összegét a mezőgazdaság-élénkítő programelemekre, amely a meglévő adottságokra, az épített és természeti értékekre alapítva a hagyományos paraszti gazdálkodás felé történő visszatérést segíti elő („Magunk Kenyerén”, 2016). A mezőgazdaság-élénkítő program állattartási lehetőséget biztosít a családoknak/polgároknak, ezáltal olyan értékes képességeket tesz elérhetővé számukra, mint a család öfenntartó képessége.

Mezőgazdaság-élénkítő programelem		
Év	Családok száma	Hitelkeret (Rigac)
2013	18	2 433 500
2014	12	1 400 000
2015	15	1 700 000

1. táblázat Rigacban biztosított hitelek összege a mezőgazdaság-élénkítő programban (2013–2015) („Magunk Kenyerén”, 2016)

A programban évente átlagosan 15 család vesz részt, számukra az önkormányzat évente átlagosan 1,8 millió Rigac hitelt biztosít. A táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a program iránt kezdetben nagyobb volt az érdeklődés, ezt tükrözik a 2013-as és 2017-es kérdőíves felmérés adatai is. 2013-ban a válaszadóknak több mint 81%-a mondta azt, hogy a mezőgazdaság-élénkítő program hatására

bővült a háztáji gazdálkodás, az állattartás. A megkérdezettek 53%-a maga is állattartó volt. A csökkenő részvételi arányt támasztja alá, hogy 2017-ben a megkérdezettek 76%-a (38 fő) nyilatkozott úgy, hogy nem vett részt a mezőgazdaság élénkítését szolgáló programban. A mélyinterjú alapján kijelenthető, hogy az emberek szokásai jó irányba változtak, értékelik a jó minőségű, ellenőrzött körülmények között, hagyományos módon előállított termékeket. Az önkormányzat 2008-ban végzett felmérése alapján a település 102 családjából összesen 23 család tartott állatot, a kertművelés pedig 21 családra volt jellemző. A programnak köszönhetően további 15–18 család kapcsolódott be a háztáji gazdálkodásba, ezzel bővítve önfenntartó képességét és a jobb minőségű élelmiszerhez jutás képességét.

A „Házunk tája” programelem a megfelelő lakhatási körülmények megteremtését célozza meg, mikrofinanszírozás révén képessé teszi a résztvevőket arra, hogy saját lakhatási körülményeiken javítsanak, ezáltal egy számukra értékes állapotot – a rendezett és tiszta lakhatást – érjenek el. A program során cél az is, hogy a szegénységben élők, kirekesztettek mentális folyamatait megváltoztassák és tudatosítsák bennük, hogy képesek saját körülményeiken javítani. A Rigacban nyújtott támogatással ösztönözni kívánják a résztvevőket arra, hogy a felújítás során alkalmazott helyi segédmunkát Rigacban fizessék meg, ami aztán helyi vásárló erőként jelenik meg a településen („Magunk Kenyerén”, 2016). A 2. táblázat a 2013–2015. évi Rigac kifizetéseket tartalmazza a programelemre vonatkozóan.

Házunk tája programelem					
Családok száma	Kapott támogatás (Rigac)	Kapott támogatás (Ft)	Kamatmentes kölcsön	Saját erő	Felújítás összköltsége
2013					
23	2 250 000	2 250 000	4 500 000	4 607 668	13 577 668
2014					
16	1 460 200	1 460 200	3 120 500	1 022 847	6 547 337
2015					
4	261 300	261 300	521 500	382 230	1 426 330

2. táblázat Rigacban nyújtott támogatások összege a házfelújítási programban (2013–2015) („Magunk Kenyerén”, 2016)

A településkép a programelemnek köszönhetően jelentősen javult, a 2013. évben 25 db, 2014-ben 17 db lakóház homlokzatát újítták meg („Magunk Kenyerén”, 2016). A táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a bevezetés évében vettek részt a legnagyobb számban a programban. Ennek ellenére a 2013-as felmérés adataiból arra következtettek, hogy a programelemhez kapcsolódóan a kitöltők nem hosszú távú stratégiai indíttatásból vettek részt a „Házunk tája” programban. A „*Mire használja fel a Rigacban kapott lakásfelújítási támogatást*” kérdésre a válaszadóknak mindössze 38%-a válaszolta azt, hogy a támogatási alapot rendeltetése szerint, építkezési, felújítási céllal kívánja felhasználni. 35%-uk jelezte, hogy 80%-kal visszaváltja forintra és más célra használja fel az összeget. További 23% jelezte, hogy átcsoportosítja a Rigacot és más célra szánt forintjait váltja ki Rigaccal, például tüzelőt, helyi termékeket vásárol érte. Ennek oka abban keresendő, hogy „*a különösen nehéz helyzetben lévők nem tudják kivárni a beruházásaik, erőfeszítéseik ellenében várható kedvezőbb megtérülést*” (Ladányi–Szelényi, 2004, idézi Juhász et al., 2015, 551. o.).

A „Házunk tája” program iránti hozzáállás 2017-re jelentősen megváltozott. A válaszadók 60%-a nagyon jónak ítélte meg a programot. A megkérdezettek 48%-a vett részt a programban, ők egy 1-től 6-ig terjedő skálán jónak, illetve nagyon jónak ítélték meg a programot (3. táblázat). A lakásfelújítási támogatásban nem részesült válaszadók 42%-a hasonlóan pozitívan nyilatkozott a gazdaságfejlesztési program ezen eleméről. Ezek, valamint a mélyinterjú során kapott válaszok alapján elmondható, hogy elindult a mentális folyamatok átalakulása, a bevezetés óta eltelt időszakban tudatosult a program haszna, tapasztalták a befektetett összeg megtérülését.

		Mennyire tartja jónak a lakásfelújítási programot?						Válaszok száma
		1 egyáltalán nem jó	2	3	4	5	6 nagyon jó	
Válaszok száma		0	2	2	1	15	30	50
Részt vett a programban?	nem	0	2	2	1	9	12	26
	igen	0	0	0	0	6	18	24

3. táblázat A lakásfelújítási program megítélése a program résztvevői körében (2017) (Alsómocsolád Község Önkormányzata, 2017 alapján saját szerkesztés)

A gazdaságfejlesztési program harmadik pillére a szolgáltatásfejlesztés, amely ösztönözni kívánja, hogy a helyben lakók egymás, illetve az egész közösség számára Rigacért nyújtsanak a mindennapi élethez szükséges vagy az életminőséget javító szolgáltatásokat, például kertművelés, takarítás. Emellett ösztönzi a helyiek által községi rendezvényeken történő szolgáltatást, például saját termékek értékesítése, amelyhez segítséget nyújt szakmai képzések és Rigacban nyújtott támogatás formájában („Magunk Kenyerén”, 2016). A szolgáltatásfejlesztési program keretén belül a lakosok az önkormányzat által nyújtott szolgáltatásokat, például személyszállítást, házi szociális gondozást, a Teleház szolgáltatásait, a helyi adókat, valamint az önkormányzat közösségi kertjeiben megtermelt árut Rigacban is megfizethetik, 1:1 arányban történő átváltás mellett. Az önkormányzat az alkalmi munkák díját 600 Ft/óra, könnyű feladatok esetében 400 Ft/óra értékben Rigacban fizeti ki („Magunk Kenyerén”, 2016). A 4. táblázat a szolgáltatásfejlesztési programelem 2013–2015 közötti kifizetéseit és az önkormányzat ebből származó bevételeit tartalmazza. A 4. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy bár évről évre csökkenő arányban, de a település lakossága élt a kiegészítő jövedelmet biztosító önkormányzatnak végezhető alkalmi munkavégzés lehetőségével. Egy ilyen alternatív jövedelemforrás létrehozásával megváltozhat a résztvevők erőforráskészlete. A Rigacért végzett alkalmi munkák díja számukra többlet forrásként, a településen vásárlóerőként jelenik meg (Rauschmayer et al., 2018).

Az önkormányzati szolgáltatások Rigacban történő kiegyenlítése 2013-ról 2014-re megduplázódott és 2015-ben is 1 millió forint feletti bevételt jelentett az önkormányzat számára. Az önkormányzati közösségi kertekben megtermelt helyi áruk forgalmazásából származó bevétel 2013-ról 2014-re közel 50%-kal nőtt. A 2015-ös visszaesést magyarázhatja az előző évekhez képest alacsonyabb termésátlag.

A vállalkozásfejlesztés címén nyújtott Rigac-támogatások mértéke évente 1 millió forint körül mozgott. A mélyinterjú alapján megállapítható, hogy a helyi pénz bevezetése előtt a lakosság körében jellemző volt a termékek és szolgáltatások pénz nélküli csererendszere. 2013-ban a válaszadók 28%-a mondta azt, hogy eladásra is termel, és 48%-uk válaszolta azt, hogy ad el háztól feldolgozott hústermékeket és tojást. Brown és Kulcsár (2001) kutatása a vidéki térségek informális gazdaságának működéséről feltárta, hogy a falusi háztartások közötti termék, munka és szívességi szolgáltatások cseréje a hátrányos helyzetű vidékeken egy általános túlélési stratégia. Az önkormányzat célja a Rigac mint általános elszámolási egység bevezetésével a cserekapcsolatok formálissá tétele volt. 2013-ban

a válaszadók 48%-a említette a körforgást mint a Rigac jó működésének legfontosabb jellemzőjét vagy emelte ki az emberek egymás közti kereskedelmét mint elérendő célt. 37%-uk jelezte, hogy tervezi a Rigacért történő eladást. Emellett a válaszadók 70%-a mondta azt, hogy szívesen fogad el Rigacot.

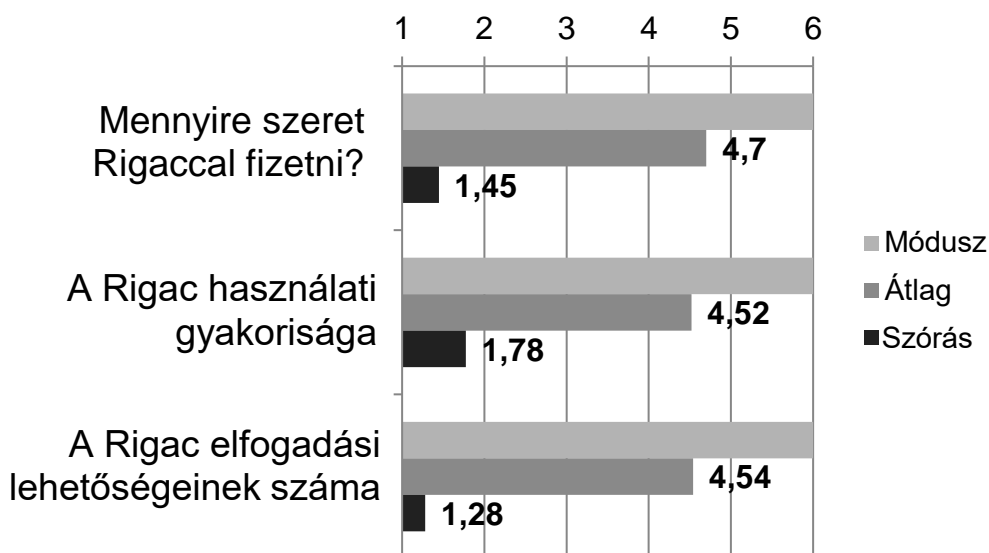
Önkormányzati kiadások és bevételek Rigacban Szolgáltatásfejlesztési programelem					
Támogatás	Jutalom	Alkalmi munka	Szolgáltatás (étkezés, fűnyírás, rotálás stb.)	Helyi áruk forgalmazása (élő állat, zöldség, gyümölcs, egyéb)	Adó
2013					
Kiadás (Rigac)			Bevétel (Rigac)		
1 286 200	1 545 500	2 824 500	939 200	928 200	–
Σ 5 656 200			Σ 1 867 400		
2014					
Kiadás (Rigac)			Bevétel (Rigac)		
1 672 000	1 938 200	1 083 500	1 901 295	1 348 100	159 200
Σ 4 693 700			Σ 3 408 595		
2015					
Kiadás (Rigac)			Bevétel (Rigac)		
1 098 000	2 199 000	688 700	1 078 120	279 200	–
Σ 3 985 700			Σ 1 357 320		

4. táblázat Az önkormányzat kiadásai és bevételei Rigacban a szolgáltatásfejlesztési programban (2013–2015) („Magunk Kenyerén”, 2016)

Ennek ellenére a Rigac használata az egymás közötti csereügyletekben nagyon lassan jelent meg. A megkérdezettek 4%-a számolt be arról, hogy adott már el falubelinek Rigacért, és 2% vásárolt már falubelitől Rigacért. Ennek okát Balogh Anikó a mélyinterjú során abban látta, hogy a helyiek nehezen tértek át a Rigac használatára a korábban reciprocitáson alapuló, informális keretek között is jól működő cserék során. A Teleház vezetője kiemelte, hogy egyre többen adnak el háztól Rigacért vagy kínálják termékeiket, szolgáltatásaikat

a közösségi rendezvényeken szintén Rigacért. A 2017-es adatok is alátámasztják, hogy a helyi pénz használatának aránya a lakosok áru- és szolgáltatáscseréiben emelkedett. 50%-uk dolgozott már Rigacért és 38%-uk fogad el Rigacot a csereügyleteikben. A Rigac forgását jellemzi a 3. ábra is. A három kérdéshez egy 1-től 6-ig skálát rendeltek hozzá, melynek egyik végpontja abszolút ellenkezést, míg a másik abszolút egyetértést jelentett, így a megkérdezett személyek adott állítással kapcsolatos pozitív vagy negatív attitűdjéről kaptak információt.

„Szakirodalmi kutatások alapján elmondható, hogy a kutatók a skálaértékeket többek között átlagolják, így élnek azzal a feltételezéssel, hogy intervallumváltozóról van szó, hiszen ebben az esetben van értelme az átlagszámításnak” (Brown, 2011; Kehl, 2012, idézi Zerényi, 2016, 470. o.). Élve ezzel a feltételezéssel, az adatok elemzése során átlagot, móduszt és szórást számítottam. A 2017-es felmérésben részt vevők 52%-a válaszolta a „Milyen gyakran használja a Rigacot?”-kérdésre azt, hogy fizetése során mindig a helyi pénzt használja. A kitöltők 44%-a a „Mennyire szeret Rigaccal fizetni?” kérdésre azt válaszolta, hogy amikor csak lehet, azzal fizet, 30%-a teljes mértékben elégedett az elfogadóhelyek számával (3. ábra). A válaszok alapján a megkérdezettek többnyire pozitívan álltak hozzá a helyi pénz használatához.

3. ábra A Rigac előnyben részesítése és használatának gyakorisága a lakosság körében (2017) (Alsómocsolád Község Önkormányzata, 2017 alapján saját szerkesztés)

A Rigac hatását 2017-ben a válaszadók saját életkörülményeik javulása szempontjából inkább negatívan értékelték. Egy 1-től 6-ig terjedő skálán értékelték, hogy okozott-e érzékelhető javulást a Rigac bevezetése a saját és családjuk életében. A válaszok átlaga 3,3, a szórása alacsony. Ebből az a következtetés vonható le, hogy anyagi helyzetükben a Rigac bevezetése nem hozott jelentős javulást. A kitöltőknek mindössze 16%-a felelte, hogy a Rigac bevezetése és használata óta bekövetkezett javulás jelentős mértékben érzékelhető számára. Ugyanakkor a használat gyakorisága és az érzékelt hatás közötti összefüggést vizsgálva kimutatható a Rigac pozitív hatása, ahogy az 5. táblázat is mutatja. A helyi pénzt rendszeresen használók 65%-a számolt be javulásról családjuk életében, és inkább egyetértést jelezte. A skálán a rendszeresen használók körében 9 fő helyezte el véleményét 1 és 3 közé, ők nem éreztek jelentősebb javulást saját és családjuk életében. Azon kitöltők, akik ritkán vagy egyáltalán nem használták a gyakorlatban a Rigacot, nem számoltak be érzékelhető változásról.

		A Rigac bevezetése jelentett-e javulást az Ön és családja életében?						Válaszok száma
		1= nem érzem a hatását	2	3	4	5	6= nagyon érzem a hatását	
Milyen gyakran használ Rigacot?	1 = soha	3	1	0	0	0	0	4
	2	2	1	0	1	0	0	4
	3	2	4	2	1	0	0	9
	4	0	0	1	2	0	1	4
	5	1	1	1	0	0	0	3
	6 = mindig	2	1	6	5	5	7	26
Válaszok száma		10	8	10	9	5	8	50

5. táblázat A Rigacot használók által érzékelt hatás a saját és a családjuk anyagi helyzetében (2017) (Alsómocsolád Község Önkormányzata, 2017 alapján saját szerkesztés)

Balogh Anikó és a település polgármestere a mélyinterjú során kiemelte, hogy a komplex gazdaságfejlesztési programba ágyazott közösségi pénz leginkább a mikrofinanszírozás révén jelentett javulást a helyi közösség életében. Elmondásuk alapján a „Házunk tája”

programelem tekinthető a legsikeresebbnek. A Rigac használatát jelentősen korlátozza, hogy a településen megvásárolható termékek és elérhető szolgáltatások köre elég szűk. A faluban egy kereskedelmi egység működik, az önellátáshoz szükséges termékmennyiséget pedig nem tudják előállítani. Az önfenntartó működéshez szükséges kritikus tömeget Balogh Anikó 5000 főben állapította meg, amelyet egy térségi együttműködéssel érhetnének el. A szomszédos településekkel történő együttműködés révén olyan termékeket és szolgáltatásokat is Rigacban fizethetnének ki, amelyekért eddig a szomszédos településeken forintban fizettek.

Következtetések

A mélyinterjú során egyértelműen kirajzolódott, hogy az önkormányzat a szegényekre nem passzív befogadóként tekint. A „Magunk kenyerén” Helyi Gazdaságfejlesztési Program bár nem egy tudatosan a képességszemléletre alapozott helyi gazdaságfejlesztési program, de létrehozásának célja a lakosság mozgósítása, képessé tétele volt. A program a képességszemléletet alapul vevő helyi gazdaságfejlesztési modell számos jellemzőjével bír, így az elméleti modell alapján történő vizsgálata, értékelése szakmailag megalapozott.

A bevezetés során fontos szerepet kapott annak tudatosítása a helyiek körében, hogy képesek saját ügyeiket tevékenyen előmozdítani, saját élethelyzetükön javítani. Ennek érdekében figyelembe vették a mélyszegénység pszichológiai vonatkozásait is, a lakosság széles körű bevonására koncentráltak. A helyiekkel közös cselekvésről beszélt Balogh Anikó, a Teleház vezetője is. A Rigac közösségi tervezésen alapuló bevezetése, a helyi pénz eredményessége a képességszemléletből kiinduló helyi gazdaságfejlesztési modell szempontjait tekintve sikeresnek tekinthető. Bár az önkormányzat a kérdőív kérdéseit nem a képességszemlélet fogalomköre alapján határozta meg, de az eredmények a képességszemlélet alapján is értékelhetők.

A képességszemlélet amellet érvel, hogy nyílt társadalmi viták során szükséges kialakítani a fejlesztési stratégia végleges formáját, ennek eredményeképpen javul a program résztvevői közötti viszony és erősödik a bizalom (Bajmócy et al., 2014). Ez a program bevezetése során egyértelműen megvalósult, a Rigac tervezésében a helyiek tevékenyen részt vettek, ennek eredményeként a bizalmatlanságból fakadó átváltási tényezőket sikeresen megszüntették, a közösségi pénz beépült a helyiek életébe. A mélyinterjú során kapott válasz is megerősíti ezt: az elhangzottak alapján a közösségi pénz magától működik, már nincs szükség a bevezetést követően alkalmazott kedvezményrendszerre sem.

A tanulmány arra a kérdésre kereste a választ, hogy a bevezetett közösségi pénz tudott-e javítani a mélyszegénységben, kirekesztettségben élők helyzetén, életminőségén? Az évtizedes folyamatok következtében kialakult szerkezeti problémákra a gazdaságfejlesztési programba ágyazott közösségi pénz nem nyújt megoldást, de a településen élők jövedelmi helyzetére az életkörülményeket javító kezdeményezésekkel együtt pozitív hatással bír, számukra alternatív jövedelemforrásként szolgál. Az önkormányzat egy új külső forrást biztosított a lakosok számára, amellyel a hátrányok halmozódását enyhíteni tudták.

Fontos megjegyezni, hogy az önkormányzat a Rigac forgására vonatkozóan csak arról rendelkezik adattal, ami az Elszámoló Központban lecsapódik, a lakók egymás közti adásvételeiben megjelenő Rigac nagyságrendjét nem tudja számszerűsíteni. A mélyinterjú alapján elmondható, hogy a Rigac elsősorban az önkormányzat, illetve annak cégei és a magánszemélyek közötti gazdasági kapcsolatokban van jelen. A mélyinterjúból kiderül, hogy a kibocsátott Rigac kb. 50%-a forog a helyi gazdaságban. A lakosság elfogadta a helyi fizetőeszközt, de a forgása még mindig lassú, amely egy megszüntetendő átváltási tényező, az önkormányzat számára egy fontos beavatkozási pont.

A Rigac bevezetését az interjúalanyok több szempontból is hasznosnak értékelték. Kiemelték, hogy a Rigacban nyújtott támogatások különféle formái a résztvevők számára lehetőséget teremtettek a vállalkozóvá válásra, saját lakhatási körülményeik javítására. A program legfontosabb eredményeként a helyiek megtapasztalták, hogy saját erejükből képesek változtatni életminőségükön, ezáltal egy értéke-
sebb állapotot elérni.

HIVATKOZÁSOK

Almássy T. (2013): *Felmérés az Almócsoládi Rigacról. Kutatási jelentés*; Alsómocsolád Község Önkormányzata, Alsómocsolád

Alsómocsolád Község Helyi Esélyegyenlőségi Programja (2013): 2013–2017, Alsómocsolád Község Önkormányzata

Alsómocsolád Község Önkormányzata (2017): *Alsómocsoládi Rigac – Társadalmi hatásvizsgálat. Kutatási jelentés*; Alsómocsolád Község Önkormányzata, Alsómocsolád

Bajmócy Z.–Gébert J.–Málovics Gy.–Pataki Gy. (2014): *A helyi gazdaságfejlesztés körvonalai a képességszemléletben*; In. Lengyel I.–

- Bajmócy Z.–Farkas B.–Hetesi E.–Katona T.–Kovács Á. (szerk.): *Eszköztől a jól-létig. A helyi gazdaságfejlesztés körvonalai a képesség-szemléletben*; Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged, 1–27.
- Bankhardt, J.–Földes-Nagy A.–Teveli-Horváth D. (2016): *A városi helyi gazdaságfejlesztés aktuális kérdései*; https://www.academia.edu/32222836/A_v%C3%A1rosi_helyi_gazdas%C3%A1gfejleszt%C3%A9s_aktu%C3%A1lis_k%C3%A9rd%C3%A9sei Letöltés dátuma: 2019.02.20.
- Bennett, R. J.–Krebs, G. (1991): *Local Economic Development – Public-Private Partnership Initiation in Britain and Germany*; Belhaven Press, London–New York
- Borzaga, C.–Defourny, J. (2004): *The Emergence of Social Enterprise*; Routledge, London
- Brown, David L.–Kulcsár L. (2001): *Household Economic Behavior in Post Socialist Rural Hungary*; *Rural Sociology* 66 (2), 158–180.
- ESPON (2013): EDORA – European Development Opportunities for Rural Areas https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/EDORA_Draft_Final_Report_Version_2.4_April_2010.pdf Letöltés dátuma: 2019.02.26.
- Faragó L. (1991): *Local Economic Development*; In. Horváth Gy. (szerk.): *Regional Policy and Local Governments*; Centre of Regional Studies, HAS. Pécs, 71–81.
- Finta, I. (2004): *A helyi-területi szintű közigazgatási szervezetek gazdaságirányítási, támogatási-fejlesztési funkcióinak jogszabályi háttere*; In. Pálné Kovács I. (szerk.): *Versenyképesség és igazgatás*; MTA RKK, Pécs, 35–56.
- Gébert J. (2012): *A jólét mérésének elméleti alapjai és problémái*; In. Bajmócy Z.–Lengyel I.–Málovics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*; JATEPress, Szeged, 303–317.
- Gébert J. (2014): *Helyi gazdaságfejlesztési projektek metaelemzése a képességszemlélet alapján*; In. Lengyel I.–Bajmócy Z.–Farkas B.–Hetesi E.–Katona T.–Kovács Á. (szerk.): *Műhelytanulmányok*; Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged, 3–22.
- Gébert J. (2017): *A képességszemlélet alapjai*; In. Bajmócy Z.–Gébert J.–Málovics Gy. (szerk.): *Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján*; JATEPress, Szeged, 21–46.

Gébert J.–Bajmócy Z.–Málovics Gy.–Pataki Gy. (2016): *Eszközöktől a jóllétig. A helyi gazdaságfejlesztés körvonalai a képességszemléletben*; Tér és Társadalom 30 (2), 23–44.

G. Fekete É. (2001): *Innovációk a kistérségi fejlesztésben*; Tér és Társadalom 25 (3–4), 39–53.

G. Fekete É. (2005): *Új esély a perifériáknak*; Falu Város Régió (1–2), 44–46.

G. Fekete É. (2015): *A vidéki munkanélküliség tömegessé válásától az új foglalkoztatási modellekig – Tizenöt év foglalkoztatási tárgyú kutatásai*; Tér és Társadalom 31 (1), 129–134.

Jacsó E. (2013): *Helyi pénzek – Kisközösségi Program*; http://www.humusz.hu/sites/default/files/Dokumentumok/kozossegek/helyi_pen_z_kiskozossegi_program.pdf Letöltés dátuma: 2019.05.10.

Juhász J.–Bajmóczy Z.–Gébert J.–Málovics Gy. (2015): *Szegénység, képességek, lehetőségek. Szegénységkezelési szempontok Amartya Sen elméletének tükrében*; Közgazdasági Szemle 52 (5), 544–564.

„Magunk Kenyerén” (2013): *Gazdaságfejlesztési Program Alsómocsolád*; <http://menu.jovo-szovoalsomocsolad.hu/wp-content/uploads/2018/09/Magunk-Kenyer%C3%A9n-Gazdas%C3%A1gfejleszt%C3%A9si-Program-2013.pdf> Letöltés dátuma: 2019.09.10.

„Magunk Kenyerén” (2016): *Helyi Gazdaságfejlesztési Program Alsómocsolád – Kiegészítés*; 2016 <http://menu.jovo-szovoalsomocsolad.hu/wp-content/uploads/2018/09/Magunk-Kenyer%C3%A9n-Gazdas%C3%A1gfejleszt%C3%A9si-Program-2016.pdf> Letöltés dátuma: 2019. 09.10.

Mezei C. (2006): *A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása*; Tér és Társadalom 20 (4), 85–96.

Mészáros R. (2010): *A globális gazdaság földrajzi dimenziói*; Akadémiai Kiadó, Budapest

Péteri G. (2001): *A terület- és településfejlesztés vállalkezési formái*; In. Beluszky P. (szerk.): *A terület- és településfejlesztés kézikönyve*; CEBA Kiadó, Budapest, 139–143.

Peterson, C.–Maier, S.–Seligman, M. E. P. (1993): *Learned Helplessness: A Theory for the Age of Personal Control*; Oxford University Press, New York

Puljiz, J. (2004): *Economic Development – How to Improve Development on Local Level? Handbook with Best Practice Examples from South-East Europe*; Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb

Rauschmayer, F.–Polzin, C.–Mock, M.–Omann, I. (2018): *Examining Collective Action Through the Capability Approach: The Example of Community Currencies*; *Journal of Human Development and Capabilities* 19 (3), 345–364. <https://doi.org/10.1080/19452829.2017.1415870> Letöltés dátuma: 2019. 09.01.

Reisinger A. (2016): *A társadalmi részvétel és felelősségvállalás megjelenési formái a közösségi és területi folyamatokban*; Habilitációs téziszfüzet, Széchenyi István, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola http://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapelemei/habili%C3%A1ci%C3%B3/Habilitacios_tezisf%C3%BCzet_Reisinger_Adrien_2016.pdf Letöltés dátuma: 2019.02.27.

Robeyns, I. (2006): *The capability approach in practice*; *The Journal of Political Philosophy* 3, 351–376.

Sen, A. K. (1993): *Capability and well-being*; In: Nussbaum, M.–Sen, A. K. (szerk.): *The quality of life*; Clarendon Press, Oxford, 30–53.

Sen, A. K. (1995): *Inequality reexamined*; Cambridge University Press, Cambridge

Sen, A. K. (1999): *Development as freedom*; Oxford University Press, Oxford, New York

Szörényiné Kukorelli I. (2015): *Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai*; *Tér és Társadalom* 29 (1), 97–115.

Uszkai A. (2014): *Innováció és oktatás az élhetőbb vidékért*; *A Falu* 29 (2), 75–85.

Uszkai A. (2017): *A vidéki térségek „új esélyei.”* G. Fekete É. (2015): *A vidéki munkanélküliség tömegessé válásától az új foglalkoztatási modellekig – Tizenöt év foglalkoztatási tárgyú kutatásai*; *Tér és Társadalom* 31 (1), 129–134.

Varga J. (2016): *A helyi pénz megjelenése és szerepe a gazdaságban*; In: Kerekes, S. (szerk.): *Pénzügyekről másképpen. Fenntarthatóság és közösségi pénzügyek*; Wolters Kluwer, Budapest, 161–207.

Varga J.–Cseh B. (2017): *A hazai helyi pénzek gyakorlatának kritikai elemzése*; In: Veresné Somosi M., Lipták K.(szerk.): *„Mérleg és Kihívások” X. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „Balance and Challenges” X. International Scientific Conference: Konferenciakiadvány: A közgazdászok elindításának 30. évfordulója alkalmából*; Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc, 400–406.

Varga, J.–Gáspár Bencéné Vér, K.–Cseh, B. (2016): *The Tokaji Dukáts role in the world of the Hungarian local currencies*; In: Csata, A.–Bíró, E. B.–Fejér-Király, G.–György, O.–Kassay, J.–Nagy, B.–Tánczos, L. J. (szerk.): *Challenges in the Carpathian Basin. Integration and modernization opportunities on the edges of Europe*; 13th Annual International Conference on Economics and Business Kolozsvár, Editura Risoprint, Kolozsvár, 1–23.

Wilson, P. A. (1995): *Embracing Locality in Local Economic Development*; *Urban Studies* (4–5), 645–658.